" Sheel, Sharir, Adhyayan "
Aundh Shikshan Mandal, Aundh

Raja Shripatrao Bhagawantrao Mahavidyalaya, Aundh. (Satara)

Experiential Learning
B.A. Part 2
Subject: Environmental Studies

2019-2020

Raja Shripatrao Bhagwantrao Mahavidyalaya Office 02161/262324 Aundh, Tal.Khatav(Satara)

RAJA SHRIPATRAO BHAGVANTRAO MAHAVIDYAIAY AUNDH

ENVIRONMENT STUDIES

2019-20

B.A II

STUDENTS PROJECT WORK

SR. NO	STUDENTS NAME	PROJECT NAME	PROJECT PLACE
1.	* Bhosale Amruta Jagdish	WATERSHED MANAGEMENT	NHAVI BUDRUK.
2.	* Dhole Aishwarya Shivaji	WATERSHED MANAGEMENT	NHAVI BUDRUK.
3.	* Jadhav Ashwini Prakash	WATERSHED STUDY	NHAVI BUDRUK
4.	* Mandave Archana Shrimant	THE STUDY OF SEWEAR FROUTS	MAHARASHTRA
5.	* Nikam Pranali Prabhakar	WATERSHED MANAGEMENT	NHAVI BUDRUK.
6.	* Nikam Mayuri Dadaso	THE STUDY OF SWEET FRUITS	MAHARASHTRA
7.	* Pawar Sonali Shatrughna	WATERSHED MANAGEMENT	NHAVI BUDRUK.
8.	* Pawar Sushmita Mahadev	WATERSHED MANAGEMENT	NHAVI BUDRUK.
9.	Deshmukh Omkar Sambhaji	KANER DAM SATARA	KANER SATARA
10.	* Gaikwad Gauri ganesh	TYEPES OF FORTS	MAHARASHTRA
11.	* Ingale Madhavi Nandkumar	TYEPES OF FORTS	MAHARASHTRA
12.	* Jadhav Sandhya Shrimant	KANER DAM SATARA	KANER SATARA
13.	Kumbhar Suraj hari	KANER DAM SATARA	KANER SATARA
14.	* Mulani Afsana Kamaruddin	KANER DAM SATARA	KANER SATARA
15.	* Nanaware Prajakta Kamalakar	THE STUDY OF SWEET FRUITS	MAHARASHTRA
16.	Phadtare Rahul Anil	KANER DAM SATARA	KANER SATARA
17.	Pisal Sangram Bhanudas	AGRICULTURAL PROBIEM IN MAHARASTRA	MAHARASTRA
18.	* Yewale Amruta Pandurang	KANER DAM SATARA	KANER SATARA
19.	Jadhav Purushottam Dashrath	AGRICULTURAL PROBIEM IN MAHARASTRA	MAHARASTRA
20.	Madane Somnath Anil	AGRICULTURAL PROBIEM IN MAHARASTRA	MAHARASTRA
21.	Suryavanshi Babasaheb Baban	STUDY OF POLLUTION	
22.	Chavan Aniket Hanmant	STUDY OF POLLUTION	
23.	*Davare Pranali Dhanaji	AGRICULTURAL PROBIEM IN MAHARASTRA	MAHARASTRA
24.	Ghargedeshmukh Raviraj Vilasrao	STUDY OF POLLUTION	MAHARASTRA
25.	Ingale Hemant Suresh	ORGANIC FARMING	MAHARASTRA
26.	Ingale Rahul Appaso	STUDY OF POLLUTION	MAHARASTRA
27.	* Jadhav Akanksha Changdev	STUDY OF POLLUTION	MAHARASTRA
28.	Jadhav Aniket Laxman	SOLIED WAST MANAGEMENT	MAHARASTRA
29.	Jadhav Rohit Rajendra	SOLIED WAST MANAGEMENT	MAHARASTRA

30.	Jadhav Rohan Tukaram	SOLIED WAST MANAGEMENT	MAHARASTRA
31.	* Khot Tabssum Amin	SOLIED WAST MANAGEMENT	
32.	Kashyap Akash Anand	ORGANIC FARMING	
33.	* Kashyap Himani Anand	AGRICULTURAL PROBIEM IN MAHARASTRA	
34.	Misal Milind Kumar	AGRICULTURAL PROBIEM IN MAHARASTRA	
35.	*Pawar Mayuri Maruti	STUDY OF POLLUTION	
36.	Jadhav Mayur Ganpat	EARTHWORM MANURE	
37.	Jadhav Onkar Narayan	EARTHWORM MANURE	
38.	*Chavan Swati Baban	HERBS	
39.	* Pawar Rani Vasudev	HERBS	
40.	Sarnobat Ajay Anna	EARTHWORM MANURE	
41.	Shinde Akash Sunil	EARTHWORM MANURE	
42.	* Sawant Tanuja Narayan	EARTHWORM MANURE	
43.	* Bhosale Rutuja Mahadev	HERBS	
44.	Gharge Prathamesh Raghunath	EARTHWORM MANURE	
45.	Ghadge Nikhil Ankush	EARTHWORM MANURE	
46.	Howale Vaibhav Sanjivan	HERBS	
47.	*Jagdale Priyanka Shankar	HERBS	
48.	* Kadam Priyanka Sanjay	SOLIED WAST MANAGEMENT	
49.	* Kavare Sandhya Bharat	SOLIED WAST MANAGEMENT	
50.	* Mane Akshada Gorakhnath	WATERSHED MANAGEMENT	NHAVI BUDRUK
51.	* Suryavanshi Pragati Dinkar	AGRICULTURAL PROBIEM IN MAHARASTRA	MAHARASTRA
52.	Suryavanshi Sangram Ashok		
53.	Shikalgar Javed Barkat	EARTHWORM MANURE	
54.	Suryavanshi Nilesh Dadaso	STUDY OF POLLUTION	
55.	Tupe Ajay Adik	STUDY OF POLLUTION	
56.	* Yewale Divya Balu	AGRICULTURAL PROBIEM IN MAHARASTRA	MAHARASTRA

57.	Mulani Sahil Kasam	EARTHWORM MANURE	
58.	Patole Rahul Tukaram	EARTHWORM MANURE	
59.	* Raut Pooja Dashrath	SOLIED WAST MANAGEMENT	
60.	* Deshmukh Rutuja Krishnat	HERBS	
61.	* Jadhav Swa[pnali Sadashiv	STUDY OF POLLUTION	
62.	Kumbhar Akash Kailas	WATERSHED MANAGEMENT	NHAVI BUDRUK.
63.	Kumkar Shubham Sudhakar	FRAGRENT FLOWERS	
64.	* Shinde Sanskruti Hanmant	FRAGRENT FLOWERS	
65.	* Sawant Namrata Shahaji	WATERSHED MANAGEMENT	KOKRALE
66.	Sarnobat Subhash Dhondiram	STUDY OF POLLUTION	
67.	* Wadekar Renuka Shashikant	FRAGRENT FLOWERS	
68.	Deshmukh Pankaj Sanjay	STUDY OF POLLUTION	
69.	Ingale Dattatray Sadashiv	FRAGRENT FLOWERS	
70.	Kadam Krishna Vasant	WATERSHED MANAGEMENT	
71.	Mohite Shubham Rajaram	STUDY OF POLLUTION	
72.	Nikam Aditya Vijay	WATERSHED MANAGEMENT	NHAVI BUDRUK.
73.	* Koli Supriya Vikas	THE STUDY OF SWEET FRUITS	MAHARASHTRA
74.	Ingale Prashant madhav	ORGANIC FARMING	
75.	* Sarnobat Madhuri Jaywant	HERBS	
76.	Barkade Jayram Krishnat	EARTHWORM MANURE	
77.	* Jadhav Rutuja Uddhav	SOLIED WAST MANAGEMENT	
78.	* Jagtap Shaila Dnyandev	SOLIED WAST MANAGEMENT	
79.	* Jadhav Rutuja Santaji	SOLIED WAST MANAGEMENT	
80.	* Magar Divya Dhanaji	SOLIED WAST MANAGEMENT	
81.	* Magar Shanta Chandrakant	SOLIED WAST MANAGEMENT	
82.	Sudake Siddharth Ankush	WATERSHED MANAGEMENT	

83.	Ingale Sani Ramesh	FRAGRENT FLOWERS	
84.	Kale Shubham Dipak	WATERSHED MANAGEMENT	
85.	Khuspe Karan Bajrang	FRAGRENT FLOWERS	
86.	Shinde Chaitanya Sadanand	WATERSHED MANAGEMENT	
87.	* Budhawale Sayali Jitendra	TYEPES OF FORTS	MAHARASHTRA
88.	* Deshmukh Shubhangi Sanjay	KANER DAM SATARA	KANER SATARA
89.	* Gharge Manisha Sambhaji	FRAGRENT FLOWERS	
90.	Gaikwad Rohit Tatyaso	WATERSHED MANAGEMENT	
91.	* Gujar Sandhya Sunil	TYEPES OF FORTS	MAHARASHTRA
92.	* Gaikwad Prerana Ajit	TYEPES OF FORTS	MAHARASHTRA
93.	* Ingale Radhika Balkrishna	THE STUDY OF POLLUTION	
94.	* Jadhav Rushika Nagnath	THE STUDY OF POLLUTION	
95.	Madane Vikram Balish	WATERSHED MANAGEMENT	
96.	Mane Monesh Mahadev	FRAGRANT FLOWERS	
97.	* Randive Pooja Dhanaji	FRAGRENT FLOWERS	
98.	Thorat Tushar Dattatray	WATERSHED MANAGEMENT	NHAVI BUDRUK.
99.	Chavan Aniket Rajaram	THE STUDY OF POLLUTION	
100.	Dhole Vikas Subhash	SOLIED WASTE MANAGEMENT	
101.	* Jadhav Supriya Gajanan	SOLIED WASTE MANAGEMENT	
102.	* Kiratkudave Priyanka Pravin	AGRICLTURER PROBLEM IN MAHARASHTRA	
103.	Pawar Sagar Gorakhnath	HERBS	
104.	Phadtare Rohit Prakash	HERBS	
105.	Pawar Pandurang Sharad	HERBS	
106.	* Sawant Pooja Bhauso	HERBS	
107.	* Magar Shivani Shashikant	SOLIED WASTE MANAGEMENT	

108.	Mulani Ashpak Taher	SOLIED WASTE MANAGEMENT	
109.	Ingale Chaitanya Ganesh	SOLIED WASTE MANAGEMENT	
110.	* Umape Monika Santosh	FRAGRENT FLOWERS	
111.	* Pawar Megha Ravindra	SOLIED WAST MANAGEMENT	
112.	Umape Suraj Hanmant	FRAGRENT FLOWERS	

Raja Shripatrao Bhagwantrao Mahavidyalaya * Aundh, Tal.Khatav(Satara) * Office 02161/262324

TEACHRES NAME;-SHINDE S.M

I/C PRINCIPAL
Raja Shripatrao Bhagwantrao
Mahavidyalaya, Aundh (Satara)

Aundh Shikshan Mandal, Aundh

RAJA SHRIPATRAO BHAGWANTRAO MAHAVIDYALAYA, AUNDH

Arts & Science

(NAAC 'B' Grade, NIRF MHRD Rank band 151-200) (Established on 19th September 1994 - recognized by UGC U/s 2 (f) and 12 (B))

B.A II

ENVIRNMENT STUDIES

PROJECT WORK CERTIFICATE

This is to certify that shri/
kum/ Gaikwad Gori Ganesh.

has satisfactorily carried out the required Field work projected work prescribed by shivaji university kolhapur for the B.A.II this report represent his/her bonafide work in the year 2019-20.

Examined 03/03/2020

Professor In Charge

Environment

Scanned with CamScanner

विषयाचे नाव :-

महाराष्ट्रातील
किल्ल्यांचा अभ्यास

किल्ल्यांचे प्रकार :-
जलदुर्ग व
डोंगरी किल्ले

मार्गदर्शकाचे नाव :-
प्रा. शिंदे सर

Scanned with CamScanner

अनुक्रमणिका

अ.नं	अनुक्रमणिका	पेज.नं
1	प्रस्तावना	2
2	उद्दिष्ट्ये	3
3	अभ्यास पद्धती	4
4	किल्ल्यांची माहिती	
	1] तोरणा	5
	2] प्रतापगड	6
	3] नरनाळा	7-8
	4] पुरंदर	9
	5] रायगड	10
	6] अर्नाळा	11-12
	7] वरळी	13
	8] जयगड	14
	9] पन्हाळा	15
	10] बाळापूर	16-17
5	प्रश्नावली	18
6	स्थल निर्देशन	19
7	निष्कर्ष	20

Scanned with CamScanner

प्रस्तावना

किल्ला गड कोट असे देशी भाषेत त्याला म्हटले जाते. त्याला दुर्ग संस्कृत नाव प्रचलित आहे. महाराष्ट्रात अनेक किल्ले आहेत. संरक्षक तटबंदीने आश्रयस्थान म्हणजे दुर्ग किंवा किल्ला होय. विशेषत: शत्रुला जिथे प्रवेश करणे कठिण असते. असे स्थान [दुर + ग] अशी या शब्दाची उत्पत्ती आहे. त्याचे मुख्य प्रकार धनदुर्ग, महिदुर्ग, अपदुर्ग (जलदुर्ग), नरदुर्ग, गिरिदुर्ग, डोंगरी किल्ला असे याचे काही महत्वाचे प्रकार आहेत.

Scanned with CamScanner

उद्दिष्टे

1) महाराष्ट्रातील किल्ल्यांचा अभ्यास करणे.

2) महाराष्ट्रातील किल्ल्यांची माहिती मिळवणे.

3) किल्ल्यांची माहिती नवीन पिढीला सांगणे.

4) किल्ल्यांची दुरावस्था लोकांच्या नजरेस आणून देणे.

5) किल्ल्यांची जोपासना करणे.

6) किल्ल्यांचे स्थापत्य जोपासणे.

अभ्यासपद्धती

1. किल्ल्यांची माहिती इंटरनेटद्वारे घेण्यात आली.
2. तसेच काही किल्ल्यांची त्या ठिकाणी जाऊ घेण्यात आली.
3. चौथी ते सातवीच्या पुस्तकातून घेतली.
4. किल्ल्यांचे फोटो पुस्तकातून व दुकानातून घेतले.
5. शिक्षकांकडून मार्गदर्शन घेऊन या प्रकारच्या किल्ल्यांचा अभ्यास केला.

Scanned with CamScanner

तोरणा किल्ला (झुंजार माची)

तोरणा किल्ला

Scanned with CamScanner

तोरणा

महाराष्ट्रातील बळकट किल्ल्यात तोरणा किल्ला गणला जातो. तोरणजाई देवीचे देऊळ या किल्ल्यावर आहे. त्यामुळे या किल्ल्याला तोरणा असे नाव पडले. एवढा प्रचंड किल्ला!

डोंगरी किल्ला म्हणजे राज्याचा मुख्य आधार; तेव्हा एखादा भक्कम किल्ला लवकर हस्तगत केला पाहिजे. असे शिवरायांनी मनाशी ठरवली पुण्याच्या नैऋत्येस 64 किलोमीटर वर कानद खोऱ्यात हा किल्ला आहे. त्या किल्ल्यावर भक्कम माची होती. एक झुंजार माची दुसरी बुधला माची.

माची म्हणजे किल्ल्याच्या चढणीवर नैसर्गिकरित्या सपाट झालेल्या भागाची तटबंदी. झुंजार माची नावाप्रमाणेच झुंजार आहे. बळाऊ आहे. किल्ल्यावरून खाली उतरण्यासाठी एकच . वाट आहे. ती आहे झुंजार माचीवरून ही वाट अतिशय अवघड आहे. वाटेवरून चालताना जरासा तोल गेला तरी चालणारा खाली दरीत कोसळून पडणार! तोरणा जिंकून स्वराज्याचे बांधायचे असे नाव दिले.

किल्ल्यावर सापडलेले काही धन मुळंबदेवाच्या डागडुजीसाठी खर्च झाले. राजगड ही स्वराज्याची पहिली राजधानी बनली.

किल्ले प्रतापगड

प्रतापगड किल्ला

प्रतापगड

प्रतापगड हा शिवरायांच्या गडामध्ये प्रचंड मोठा गड होता. या प्रतागडावर मावळे चालून जाणे सोपे नव्हते. कारण तो किल्ला होता. डोंगरात भोवताली घनदाट जंगल होते. वाटेत उंच उंच डोंगर होते. फौजेला जायला चांगली वाट नव्हती. तोफा चढवायला मार्ग नव्हता. शिवाय तेथे जंगली जनावरांच्या तर भयंकर सुळसुळाट शिवाय प्रतागडावर गेले ही बातमी खानाला कळताच तो चिडला. शिवरायांनी प्रताप-गडावरून खाली यावे म्हणून खानाने डावपेच खेळण्यास सुरवात केली. तुळजापूर, पंढरपूर या देवस्थानांना उपद्रव दिला. रयतेचा खूप छळ केला हे रोकून तरी शिवराय, प्रतापगड सोडतील, व बाहेर येतील असा खानाचा डाव होता. शिवरायांनी खानालाच प्रतापगडाखाली खेचून आणण्याचा निर्धार केला.

प्रतापगडाखालच्या माचीवर भेटण्या-ची जागा ठरली. दिवस ठरला. वेळ ठरली. शिव-राय सर्व तयारीत गेले. शिवरायांनी अफजलखाना-चा फडशा पाडला शिवरायांनी भोरप्या डोंगरावर प्रतापगड किल्ला बांधला.

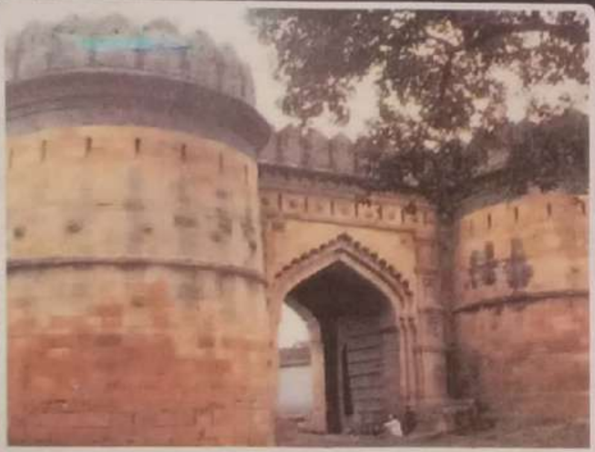

Narnala Fort - Akola

नरनाळा किल्ला

Scanned with CamScanner

नरनाळा किल्ला

अकोट तालुक्यात उत्तरेला साधारण 24 KM वर सातपुड्याच्या उंच डोंगरावर तो पसरलेला आहे. अकोल्यापासून याचे अंतर 6.6 KM आहे. गडाच्या खाली शहानूर नावाचे गाव आहे. गडाच्या पायथ्यापासून मेळघाट व्याघ्र प्रकल्प सुरु होतो. पायथ्यापासून गडावर जाण्याकरिता आता गाडीवर आहे. तरीही कित्येक दुर्गप्रेमी पायीच गड चढणे पसंत करतात. पायथ्याशी वनविभागाच्या चौकीवर जाता येता नोंद करावी लागते. गडावर मुक्कामास परवानगी नाही.

गड जमिनीपासून 3161 फूट उंच आहे. गडाचा विस्तार हा 382 एकर असून गडाच्या कोटाची (तटबंदी) लांबी 24 मैल आहे. एकूण दोन लहान व एक मोठा आता मोठा पसारा असणारा हा बहुधा महाराष्ट्रातील सर्वात विस्तीर्ण गिरिदुर्ग असावा. गडाच्या प्रवेशाला 5 दरवाजे असतात.

मुख्य गड नरनाळा या नावाने ओळखला जात असून जाफराबाद नावाचे दोन उपदुर्ग पश्चिमेला आहेत. अत्यंत सुरेख कलाकुसर असलेला महाकाली दरवाजा असे

करीन आपण गडावर पोहोचतो. गडाच्या मध्यावर सक्कर तलाव नावाचा विस्तीर्ण जलाशय आहे याला बारमाही पाणी असते. हा तलाव याच्या औषधी गुणांकरिता पंच-क्रोशीत प्रसिद्ध आहे. कुणाला कुत्रा चावल्यास त्याने या तलावात स्नान करुन येथील दर्ग्यावर कुक्कुटाने वहावे व तडक गड उतरावा तसेच उतरताना मागे वळून पाहू नये असे म्हणतात.

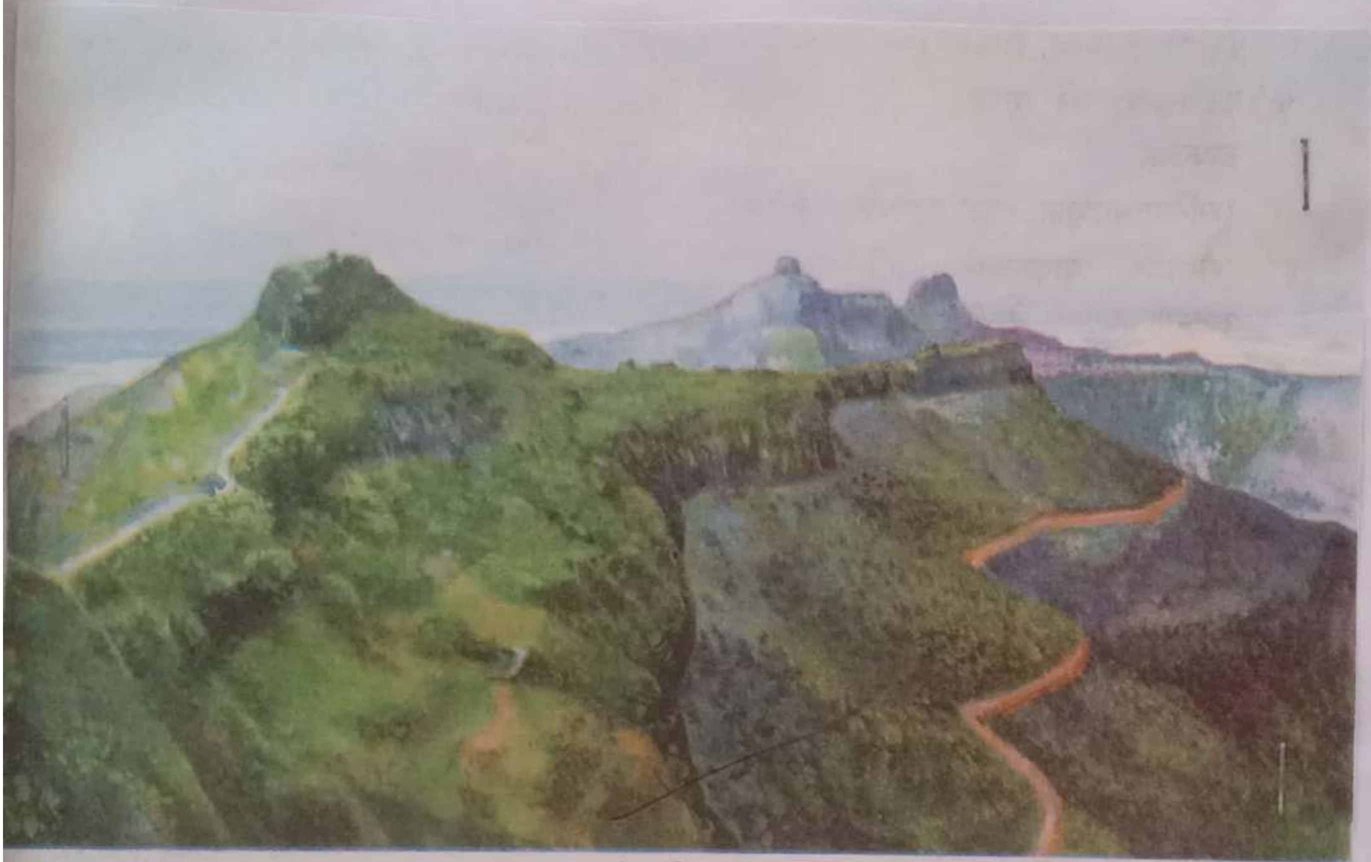

पुरंदर किल्ला

पुरंदर किल्ला

Scanned with CamScanner

पूरंदर किल्ला

पूरंदर हा किल्ला शिवरायांचा प्रचंड बळकट किल्ला होता. हा किल्ला घेतल्याशिवाय शिवरायांच्या बीमोड होऊ शकणार नाहि. हे दिलेरखानला माहित होते.

पूरंदर किल्याचे जंगल घनदाट होते. ऊंच डोंगर होते. अशातूनही दिलेरखानाने पूरंदर वेढा दिला. त्याची फौज फार मोठी होती. पण पूरंदरचा किल्लेदार मुरारबाजी मोठा जिद्दीचा वीर होता त्याच्याहाताखालचे शिपाई मोठे शूरगडी होते. हे सारे शूरशिपाई घेऊन मुरारबाजी लढाईला उभा राहिला. तसेच मुघलांनी तोफांच्या भडीमार केला. माचीचा बुरुज ढासळला. मुघल माचीवर घुसले. माची जिंकली. मराठ्यांनी वरच्या बालेकिल्याचा आश्रय घेतला. ते लढतच राहिले.

पूरंदर तह 1665 साली झाला. जयसिंग मोठा धुर्त होता. त्याने शिवरायास तह करण्यास सांगितले या तहात शिवरायांनी 23 किल्ले व त्याखालच्या 4 लक्ष होनांचा मुलुख मुघलास देण्याचे कबूल केले. याच वेळी शिवरायांनी आग्र्यास जाऊन बादशहाची भेट घ्यावी असे जयसिंगाने सूचवले.

किल्ले रायगड

रायगड किल्ला

Scanned with CamScanner

रायगड

जावळीचा विजय फार महत्वाचा होता. त्या विजयामुळे शिवरायांचे स्वराज्य पूर्वीपेक्षा दुप्पट झाले. यशवंतरावांचे सैन्य ही शिवरायांना येऊन मिळाले. रायरीचा प्रचंड किल्ला स्वराज्यात आला. हा किल्ला बांधून शिवरायांनी या किल्ल्याला रायगड हे नाव दिले. रायगडाचे जंगल अत्यंत दाट होते. रायगड हा सर्वात अवघड किल्ला होता. मोरे हे जावळीचे जहागिरदार. त्यांची जहागीर रायगडापासून कोयना खोऱ्यांपर्यंत होती. रायगडाच्या जंगलात वाघ, लांडगे, अस्वले, इ. श्वापदे संचार करत.

मोऱ्यांची जावळी म्हणजे जणू वाघाची जाळीच होती. शिवरायांनी यशवंतराव मोरे यांना मदत केली. शिवरायांच्या मदतीनेच यशवंतराव रायगडाच्या गादीवर चंद्रराव म्हणून बसला. शिवरायांनी रायगड घेतला. शिवरायांनी गडावर भक्कम वेढा दिला. हा किल्ला स्वराज्यात आणला गेला.

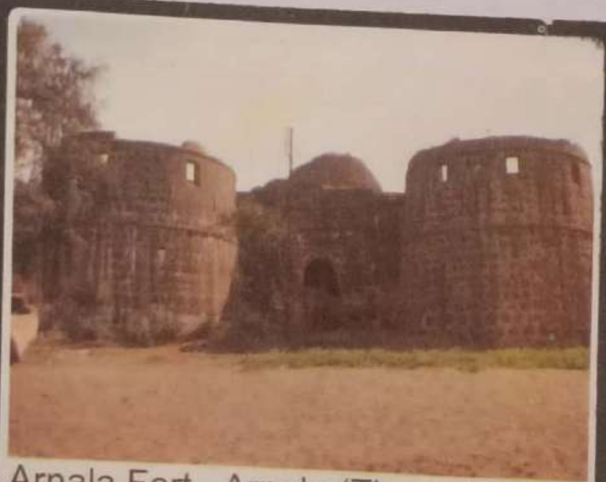

Arnala Fort - Arnala (Thane District)

अर्नाळा किल्ला

Scanned with CamScanner

अर्नाळा

अर्नाळा हा भारताच्या महाराष्ट्र राज्यातील एक किल्ला आहे. अर्नाळा बेटाच्या वायव्येस हा जलदुर्ग आहे. उत्तर कोकणातील वैतरणा नदी या किल्ल्याजवळ समुद्रास मिळते. त्यामुळे येथून खाडीच्या सर्व प्रदेशावर येथून नजर ठेवता येत असे.

चारही बाजूने पाणी असणारा अर्नाळा हा जलदुर्ग गुजरातच्या सुलतान महमद बेगडा याने 1516 साली मध्ये बांधला. 1530 मध्ये पोर्तुगीजांनी हा किल्ला जिंकून अनेक नवीन बांधकामे केली. 1737 मध्ये सुमारे दोनशे वर्षांच्या पोर्तुगीज सत्तेनंतर हा किल्ला 1737 मध्ये मराठ्यांच्या ताब्यात आला. पहिल्या बाजीरावांनी या किल्ल्याची पूर्नबांधणी केली. 1217 हा किल्ला इंग्रजांच्या ताब्यात गेला.

अर्नाळा किल्ला चौकोनी असून सुमारे 10 मीटर उंचीची अखंड व मजबूत तटबंदी या किल्ल्याचे संरक्षण करते. किल्ल्याचे क्षेत्रफळ सुमारे 4 हेक्टर असून तटबंदीमध्ये असलेले एकूण नऊ बुरुज आजही ठामपणे उभे आहेत. किल्ल्याला तीन दरवाजे असून मुख्य दरवाजा उत्तरेला आहे. या प्रवेशद्वाराच्या दोन्ही बाजूस बुलंद बुरुज उभे आहेत. या दरवाजाच्या कमानी-वर अत्यंत सुंदर नक्षीकाम असून दोन्ही

बाजूना सिंह व सोंडेत फुलांच्या माळा घातलेले हत्ती यांच्या प्रतिमा कोरलेल्या आहेत. दरवाज्या-वर खालील शिलालेख आढळतो. किल्ल्यांच्या मुख्य दरवाज्याच्या बाहेर कालिकामातेचे मंदिर आहे. किल्ल्याच्या बांधकामासाठी आलेल्या खर्चाच्या नोंदी पेशवे दप्तरात आहेत.

Worli Fort - Mumbai

वरळी किल्ला

Scanned with CamScanner

वरळी किल्ला

माहीम खाडीच्या दक्षिणेच्या टोकावर वरळीचा किल्ला आहे. किल्ल्याच्या आजूबाजूला वस्ती असून समुद्र बाजूला कोस्ट गार्ड ऑफिस आहे.

चौकोनी आकाराच्या या किल्ल्याला पायऱ्या व मजबूत असे प्रवेशद्वार आहे. पुरातत्त्व खात्याने किल्ल्यावर कामं केले. असल्यामुळे किल्ला हा सिमेंट याने सुस्थितीत आहे. किल्ल्यावर घंटा बांधायला छोटा टॉवर पाण्याची विहिर हनुमानाचे छोटे मंदिर व व्यायामशाळा आहे. किल्ल्याच्या बाहेर समुद्रकिनारी तोफांसाठी बांधलेले ३ चौथरे दिसतात.

तटबंदीवरून उत्तरेकडे वांद्रे तर दक्षिणेकडे मलबार हिल पर्यंतचा परिसर दिसतो. तसेच अलीकडील वरळी वांद्रे सागरी पूल पहाता येतो. वरळीच्या समुद्रात शिरलेले भूशिर माहीमचा किल्ला व वांद्रयाचा किल्ला ही तीन ठिकाणे मिळून इंग्रजी 'यू' अक्षरासारखा आकार तयार होतो.

मुंबईच्या बेटांवर एकूण ११ किल्ले होते. त्यापैकी वरळी बेटाच्या भूशिरावर असलेल्या छोट्याशा टेकडीवर इंग्रजांनी 1675 साली वरळीचा किल्ला बांधला. ह्या किल्ल्याचा उपयोग जलवाहतूकीवर नियंत्रण समुद्रमार्गाने होणाऱ्या व्यापारावर लक्ष ठेवण्यासाठी संरक्षणासाठी केला गेला.

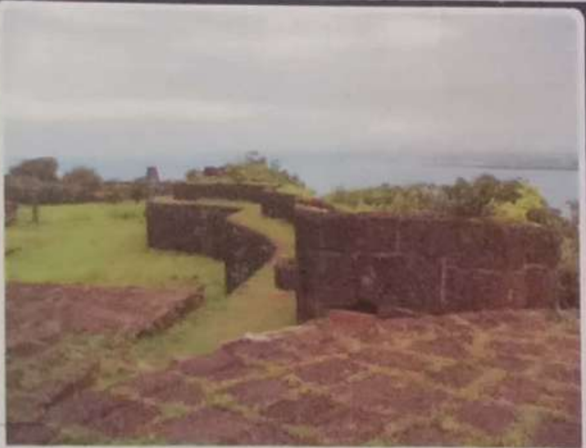

Jaigad Fort - Ratnagiri District

जयगड किल्ला

Scanned with CamScanner

जयगड किल्ला

रत्नागिरी जिल्ह्यातील शास्त्री नदीच्या खाडीत उभारण्यात आलेला जलदुर्ग प्रकारातील जयगड किल्ला विजापूरकरांनी बांधला, अरबी समुद्राच्या किनाऱ्यावर जयगड गावातील उंच टेकडीवर हा किल्ला उभारण्यात आला आहे. सागरी क्षेत्रावर लक्ष देण्याच्या दृष्टीने हे स्थान महत्वाचे असावे.

किल्ल्यांचे ऐतिहासिक महत्त्व सांगणारे 16 व्या शतकातील संदर्भ उपलब्ध आहेत. विजापूरकरांनी बांधला असला तरी फार काळ त्यांना किल्ला ताब्यात ठेवता आला नाही. 1578-80 च्या दरम्यान संगमेश्वराच्या नाईकांनी किल्ल्यांचा ताबा घेतला. आदिलशहाने अनेकदा किल्ला मिळवण्याचे प्रयत्न करूनही त्यास यश आहे. नाही पुढे 1615 च्या दरम्यान हा किल्ला कान्होजी आंग्रे यांच्याकडे होता. 1818 च्या इंग्रज मराठा युद्धाच्या वेळी हा किल्ला सहजपणे इंग्रजांना मिळाला.

बालेकिल्ल्यातील नरबंदीच्या बाजूस कोठार बांधले आहे. त्याच्या बाजूस तबेले आहेत. मधल्या बाजूस गणपती मंदिर आहे. मध्यावर मिळतात. किल्ल्यात विहिरी द्वारे पाण्याची व्यवस्था केलेली आढळते. किल्ल्याच्या बुरुजावरून संपूर्ण खाडीचा परिसर दृष्टीपथास पडतो. किल्ल्याच्या संरक्षणाच्या दृष्टीने सर्व प्रकारची काळजी किल्ला उभारताना घेतलेली किल्ल्याच्या बांधणीवरून जाणवते. किल्ल्याच्या दरवाज्यापर्यंत वाहन पोहोचते. मुंबई-महामार्गावरून निवळीमार्गे जयगडला भेट देता येते.

Scanned with CamScanner

Panhala Fort - Kolhapur

पन्हाळा

Scanned with CamScanner

पन्हाळा

पन्हाळा हा भारताच्या महाराष्ट्र राज्यातील एक किल्ला आहे. पन्हाळा हे महाराष्ट्रातील कोल्हापूर जिल्ह्यातील पन्हाळा तालुक्याचे मुख्य गाव आहे. सध्या पन्हाळा हे एक पर्यटन स्थळ म्हणून ओळखले जाते. जेव्हा पन्हाळगडाला सिद्दी जौहरने वेढा दिला तेव्हा शिवाजी राजांनी मोठ्या शिताफीने स्वतःची सुटका करून विशाळगडाकडे कूच केली. बाजीप्रभू देशपांडे व शिवा काशीद यांनी या सुटकेत महाराजांना मदत केली. शिवाजी राजांच्या मृत्यूनंतर संभाजी महाराज यांनी स्वराज्याची सूत्रे हाती घेतली.

पन्हाळ्याच्या बाजूने कोकणात जायला अनेक मार्ग उपलब्ध आहेत महत्त्वाच्या खिंडीला हा एकमेव असा किल्ला आहे की ज्याचे अवशेष अजून सुस्थितीत पहायला मिळतात. पन्हाळगड हा कोल्हापूर भागातील महत्त्वाचा किल्ला आहे. कोल्हापूरपासून २०KM अंतरावर आहे.

मराठ्यांच्या उत्तरकालात आणि करवी राज्य संस्थापनेच्या काळात मराठ्यांची काही काळ राजधानी असणारा हा किल्ला इतिहासाच्या दृष्टीने महत्त्वाचा किल्ला आहे. महाराष्ट्रातील एकमेव टिकून राहिलेला किल्ला म्हणून याच्याकडे पाहिले जाते.

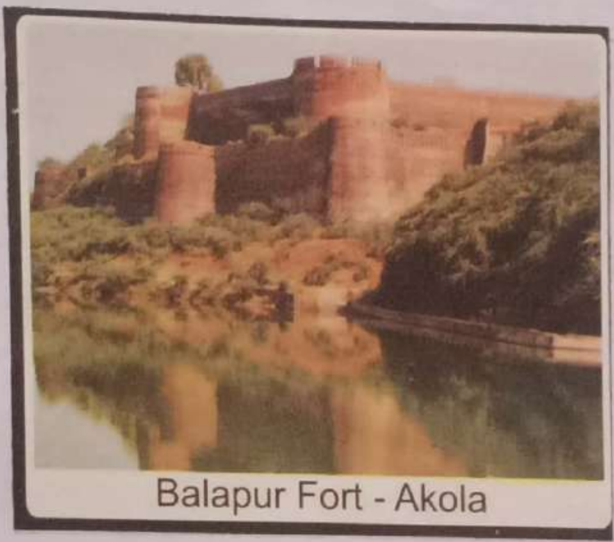

बालापूर किल्ला

Scanned with CamScanner

बाळापूर किल्ला

बाळापूर किल्ला हा भारताच्या महाराष्ट्र राज्यातील एक किल्ला आहे. विदर्भातील अकोला जिल्ह्यामध्ये बाळापूर हे तालुक्याचे ठिकाण आहे. मान आणि महिषी या नद्यांच्या संगमावर वसलेले बाळापूर हे खामगाव ते अकोला या राष्ट्रीय महामार्गावर आहे. ते बुलढाणा तसेच वाशिम या जिल्ह्यांच्या ठिकाणांना गाडीमार्गाने जोडलेले आहे.

मान व महिषी या नद्यांच्या संगमावर असलेल्या छोटयाशा उंचवटयावर बाळापूरचा प्रसिद्ध किल्ला बांधला आहे. बाळापूरच्या किल्ल्याला दुहेरी बांधणीची भक्कम तटबंदी आहे. या तटबंदीला जागोजाग बलदंड बुरुज बांधून संरक्षणाची पुरेशी सिद्धता केली आहे.

बाळापूर किल्ल्याचा प्रवेशमार्ग उत्तरेकडून आहे. या प्रवेशमार्गावर तीन दरवाजे आहेत पहिला दरवाजा चौरस अशा भक्कम बुरुजांमध्ये आहे. या उत्तराभिमुख दरवाजातून आत गेल्यावर दुसरा दरवाजा अजूनही पाहायला मिळतो. दाराच्या कमानीवर महिरप आहे. या दरवाजातून आत शिरल्यावर दोन्ही बाजूला तटबंदी असून समोर उत्तराभिमुख असा तिसरा दरवाजा आहे. यालाही महिरप केलेली आहे.

Scanned with CamScanner

तटबंदी चढण्यासाठी नागमोडी पायऱ्या केलेल्या दिसतात. या पायऱ्यांवरून चढून प्रशस्त रुंदीच्या तटावर पोहोचता येते. तटावरून किल्ल्याला फेरी मारता येते. या तटबंदीवरून किल्ल्याला फेरी मारण्यास मदत होते. या तटबंदीवरून बाहेरील तटबंदीचेही दर्शन होते. बलदंड बुरुजांनी वेढलेली तटबंदी किल्ल्याच्या बेलागपणाची जाणीव करून देते.

प्रश्नावली

1. कोणकोणत्या किल्ल्यांची माहिती घेतली?
2. किल्ल्यांची माहिती घेताना कोणी-कोणी मदत केली?
3. किल्ल्यांची माहिती देणाऱ्या मार्गदर्शकांची नावे कोणती?
4. किल्ल्यांचा आढावा कसा घेतला?
5. किल्ल्यांची जोपासना कशी केली जाते?
6. किल्ल्यांचा अभ्यास कशा प्रकारे केला?

Examined.

Scanned with CamScanner

रुननिर्देशन

एकेकाळी शत्रूच्या संरक्षणासाठी बांधलेल्या ऐतिहासिक वास्तूंना आपल्याकडील पर्यटक प्रेक्षणीय स्थळ समजून भेटी देतात. ऐतिहासिक वास्तूतील मोकळ्या जागेचा उपयोग फक्त शोभिवंत बगीचे लेसर, बीमचे शोज दाखवण्यासाठी करणे म्हणजे पर्यटकांचे लक्ष इतिहासापासून विकेंद्रीत करण्यासारखे आहे.

केंद्र सरकार व महाराष्ट्र सरकारच्या अधिपत्याखाली असलेल्या वर्तमान पुरातत्त्व विभागाची यंत्रणा या वस्तूंचे संवर्धन व संरक्षण करण्यास अपुरी पडते. काही वर्षांनंतर त्याच स्थितीत असेलच अशी शक्यता नाही. काही एकराचे क्षेत्रफळ असलेल्या किल्ल्यावर लक्ष ठेवण्यासाठी फक्त १ रखवालदार कितपत पुरेसा पडू शकतो हे तेथील सध्याची परिस्थिती बघून लक्षात येते.

Complete

3/6/2020

निष्कर्ष

महाराष्ट्रात जवळपास 350 हून अधिक किल्ल्यांची नोंद आहे. गड किल्ल्यांचे स्थापत्य कसे होते. हे राजेशाही वैभव पाहिलेल्या परंतु आज जीर्णावस्थेत पडून असलेला ऐतिहासिक वास्तुवारसा जपण्यासाठी नेमकी उपाययोजना समजून घ्यायला हवी. छत्रपती शिवाजी महाराजांचे स्मारक होण्याअगोदर जीर्णावस्थेत असलेल्या सध्या गडकिल्ल्यांच्या अभ्यास निरिक्षणास डागडुजी करणे आवश्यक आहे. याचा उपयोग होणे मुख्य व अगत्याचे आहे.